

JULITA BINIEWSKA
Uniwersytet Jagielloński

Historiografia emigracji rosyjskiej pierwszej fali¹

Przewrót październikowy 1917 r., a po nim wojna domowa zmusiły wielu obywateli dawnego Imperium Rosyjskiego do wyjazdu za granicę. Kraj opuściło w latach 1917-1922 wiele wybitnych postaci: od reprezentantów inteligencji, profesorów i uczonych, przez pisarzy i znanych artystów, po przedstawicieli białej armii (generałów, wysokiej rangi oficerów). Liczba wyjazdów na emigrację wzrosła wśród inteligencji zwłaszcza w 1922 r., kiedy 12 marca Lenin opublikował w czasopiśmie „Pod Sztandarem Marksizmu” („Под Знаменем Марксизма”) artykuł *О значении воинствующего материализма* („O znaczeniu wojującego materializmu”). Wódz rewolucji przekonywał w nim, że należy wcielać w życie postulat ateizacji społeczeństwa oraz likwidować tzw. starą inteligencję, którą autor nazywał „дипломированными лакеями поповщины”² („dyplomowanymi lokajami klechostwa”). Niszczenie dawnej przedrewolucyjnej inteligencji, takiej, której poglądy nie były zgodne z linią partyjną, miało się odbywać głównie na drodze terroru. Lenin twierdził, iż w stosunku do oponentów należy stosować represje, które dokładniej opisał w liście z 15 maja 1922 r., rozbudowując prze-

---

¹ Emigrację rosyjską dzielimy umownie na trzy fale: pierwsza przypadła na okres 1917-1922, druga – 1943-1944, trzecia rozpoczęła się w 1966 r. Por. L. Suchanek, *Literatura rosyjska jest tam, gdzie znajdują się pisarze rosyjscy*, [w:] *Emigracja i tamizdat. Szkice o współczesnej prozie rosyjskiej*, red. i edem, Kraków 1993, s. 13-56, *Literatura Rosyjska – Emigracja – Tamizdat – Samizdat*, 1.

² В. И. Ленин, *О значении воинствующего материализма*, [online:] <http://libelli.ru/works/45-1.htm>, 16 XII 2013.

pisy prawa karnego „rozszerzające stosowanie kary śmierci przez rozstrzelanie (z zamianą na karę deportacji za granicę)” o zapis przewidujący „karę śmierci przez rozstrzelanie za niedozwolony powrót z zagranicy”³. Zatem ci przedstawiciele inteligencji, którym udało się ująć z życiem w wyniku czystek na wyższych uczelniach oraz w środowiskach moskiewskim i piotrogrodzkim (m.in. spiszek „Taktycznego Centrum”, sprawa Tagancewa), zostali zmuszeni do wyjazdu za granicę bez prawa powrotu⁴.

Przedstawicielom ówczesnej inteligencji emigracyjnej wydawało się, że dawna Rosja została utracona na zawsze, z drugiej jednak strony wielu spośród nich wciąż miało nadzieję na rychły powrót do ojczyzny⁵. Znalazłszy się w nowej sytuacji życiowej, oderwani od kultury, tradycji i domu emigranci starali się odbudować swe życie na nowo poza granicami kraju⁶. Ponieważ ich najświeższe wspomnienia dotyczyły okrucieństwa, przemocy i tragedii wojny, wielu sięgało pamięcią do lat sprzed przewrotu październikowego. Na emigracji powstawały zatem liczne dzieła o charakterze memuarystycznym i autobiograficznym takich pisarzy jak Władysław Chodasiewicz, Nina Berberowa⁷, Zinaida Gippius, Irina Odojewcewa czy Georgij Iwanow⁸. Cechą łączącą większość wspomnień emigracyjnych była głęboka świadomość utraty korzeni; ich autorzy nieustannie dążyli więc w swej twórczości do zachowania w pamięci obrazu ojczyzny prawdziwej⁹.

O przechowanie w pamięci wartości tradycyjnie rosyjskich pragnęli zadbać przede wszystkim historycy rosyjscy, którzy znaleźli się na emigracji (głównie w takich miastach jak Praga, Berlin, Paryż, Belgrad). Będąc na emigracji, uczeni musieli zmierzyć się z trudami dnia codziennego, poszukiwaniem nowego

---

³ T. Nasierowski, *Iwan Pietrowicz Pawłow. Nauka sowiecka w okowach stalinizmu*, Warszawa 2002, s. 32.

⁴ W wyniku czystek wśród przedstawicieli inteligencji „burżuazyjnej” w Moskwie i Piotrogradzie WCzK wykryła domniemany spiszek związku o nazwie „Taktyczne Centrum”. Rezultatem były masowe aresztowania i rozstrzelania osób (67) podejrzanych o zamieszanie w tę sprawę. Sprawa Tagancewa była natomiast prowokacją zorganizowaną w 1921 r. przez władze dla zastraszenia inteligencji. Oskarżono wtedy jednego z profesorów geografii Uniwersytetu w Piotrogradzie o kontrewolucję i stanie na czele organizacji antysowieckiej, w wyniku czego aresztowano 833 osoby (rozstrzelano 96). Por. T. Nasierowski, *op. cit.*

⁵ И. В. Кондаков, *Культура России*, Москва 1999, s. 286.

⁶ M. Smoleń, *Stracone dekady. Historia ZSRR 1917-1991*, Warszawa-Kraków 1994, s. 62.

⁷ J. Biniewska, *Nina Berberowa i kronika pierwszej fali emigracji rosyjskiej*, „Slavia Orientalis” R. LXII, 2013, nr 2, s. 245-256.

⁸ Пор. *Литературная энциклопедия Русского Зарубежья 1918-1940. Писатели русского зарубежья*, ред. А. Н. Николюкин, Москва 1997; Б. Кодзис, *Литературные центры русского зарубежья 1918-1939. Писатели. Творческие о бьединения. Периодика. Книгопечатание*, München 2002; *Русское Зарубежье. Золотая книга эмиграции. Первая треть XX века. Энциклопедический биографический словарь*, ред. В. В. Шелохаев, Москва 1997.

⁹ I. A. Ndiaye, *O pamięci w literaturze rosyjskiej. Rozmowy najważniejsze*, Olsztyn 2012, s. 46.

zajęcia, utrzymaniem rodziny, a dopiero na końcu szukali możliwości rozwoju naukowego. W tych działaniach wspierały ich liczne organizacje i stowarzyszenia działające zarówno w Paryżu, jak i Berlinie, ale przede wszystkim w Pradze. To tu w wyniku przeprowadzanej „akcji rosyjskiej” pomagającej materialnie uciekinierom powstały pierwszy uniwersytet emigracji rosyjskiej oraz liczne instytuty naukowe¹⁰. Wśród najważniejszych historyków mieszkających i pracujących w Pradze należy wymienić Aleksandra Kizewettera, Jewgienija Szmurlo, Władimira Francewa, Gieorgija Wernadskiego oraz przedstawicieli młodszego pokolenia: Siergieja Puszkariewa czy Gieorgija Florowskiego. Praca naukowa owych badaczy była bardzo utrudniona. Przede wszystkim nie wydawano często na emigracji obszernych monografii historycznych – większość dochodów naukowcy przeznaczali na przeżycie kolejnego dnia. Tylko nieliczni otrzymywali pomoc finansową na publikację lub (tak jak Nikołaj Bierdiajew) publikowali dzięki środkom otrzymanym w ramach dotacji od osób prywatnych.

Problemem były nie tylko środki finansowe, ale również brak źródeł dla prowadzenia badań naukowych. W najważniejszych uniwersytetach europejskich niemożliwe okazywało się znalezienie materiałów poświęconych rosyjskiej historii. Nawet jeśli znajdowano takie informacje w mniejszych miastach, w tamtych czasach niełatwo było pojechać tam czy kopiować dokumenty¹¹. Kolejnym problemem był charakterystyczny dla ówczesnych badaczy etnocentryzm, który nie pozwalał im korzystać z materiałów obcojęzycznych czy napisanych przez nierosyjskich uczonych. Wyjątek stanowili Jewgienij Szmurlo badający stosunki rosyjsko-włoskie oraz Antoni Florowski zajmujący się czesko-rosyjskimi zależnościami w średniowieczu oraz we wczesnym okresie epoki nowożytnej. Sami emigranci w swych wspomnieniach odnotowują, że problematyczny był również dostęp do archiwów i bibliotek. Nina Berberowa wspomina, iż w Paryżu znajdowała się Biblioteka Narodowa, do której

apatrydzi (to znaczy osoby bez obywatelstwa) mieli zawsze utrudniony wstęp. Aby uzyskać kartę wstępu, należało przedstawić zaświadczenie własnej ambasady o prawomyślności. [...] Przed wejściem do czytelni stała od rana kolejka tych, którzy się nie dostali – wszystkie miejsca były już zajęte i trzeba było czekać. [...] Były sale, do których nas nie wpuszczano, i były godziny, kiedy nagle bibliotekę zamykano¹².

¹⁰ A. Hлaвacek, *Русская эмиграция в Праге (1917-1939)*, [w:] *Literatura rosyjska na emigracji, współcześni pisarze rosyjscy w Polsce, frazeologia i frazeografia. Materiały konferencji naukowej (9-10 listopada 1995 r.)*, red. W. Skrun da, W. Zmarzer, Warszawa 1996, s. 91, *Studia Rossica*, 3.

¹¹ М. Раев, *Россия за рубежом, История культуры русской эмиграции 1919-1939*, Москва 1994, s. 200-201.

¹² N. Berberowa, *Podkreślenia moje. Autobiografia*, tłum. E. Siemaszkiewicz, Warszawa 1998, s. 509.

Brak możliwości rzetelnego zbadania źródeł historycznych czy ograniczenia w dostępie do nich powodował, że historycy emigracyjni mieli bardzo utrudnioną pracę.

Warto również zwrócić uwagę na fakt, iż publikacja w czasopismach zagranicznych była dla naukowców emigracyjnych właściwie niemożliwa – tylko niewielu spośród nich znało język obcy na poziomie, który umożliwiałby napisanie artykułu naukowego. Zatem grupa odbiorców wyników ich badań ograniczała się jedynie do nielicznych czytelników rosyjskojęzycznych. Naukowcy mogli również publikować w czasopismach popularnonaukowych, ale oczywiście jest, że nie stanowiło to dla nich interesującej perspektywy.

W Pradze powstało także Rosyjskie Stowarzyszenie Historyczne (Русское Историческое Общество) początkowo pod kierownictwem Szmurli, potem Francewa. Towarzystwo to finansowało wszelkiego rodzaju spotkania naukowe i publikacje własnego periodyku „Zapiski rosyjskiego stowarzyszenia historycznego w Pradze” („Записки русского исторического общества в Праге”), wydawanego w latach 1927-1930¹³. Przy innych, większych ośrodkach naukowych również funkcjonowały specjalistyczne periodyki o charakterze historycznym, ale dotyczyły one głównie konkretnych, pojedynczych problemów badawczych lub zagadnień związanych ze sprawami lokalnymi¹⁴.

Analizując warunki materialne oraz psychologiczne, w jakich przyszło żyć i pracować rosyjskim historykom emigracyjnym, należy zastanowić się także nad ich podejściem do historii jako nauki oraz do interpretacji przeszłości. Wielu bowiem było wówczas naukowców, jednakże ich podejścia badawcze i zainteresowania były odmienne. Poniżej przedstawione zostaną sylwetki historyków reprezentatywnych dla pewnych obszarów zainteresowań historycznych, którzy w większym lub mniejszym stopniu wpłynęli na rozwój historiografii rosyjskiej na emigracji.

Charakterystyczną cechą badań historycznych stanowiła stosunkowo niewielka liczba prób opisania przyczyn przewrotu październikowego i dojścia do władzy bolszewików. Historycy emigracyjni zajmowali się badaniem czasów bardziej odległych lub spraw bieżących, rzadko odnosząc się do lat 1914-1918. Jednym z niewielu, który podjął taką próbę, był Paweł Milukow, rosyjski polityk (stał na czele partii kadetów), działacz społeczny oraz historyk. Na przełomie wieków, a zwłaszcza w latach 80. i 90. XIX w., zajmował się on głównie badaniami historycznymi i opublikował takie dzieła, jak: *Государственное хозяйство России в первой четверти 17 столетия и реформа Петра Великого* („Gospodarka państwowa Rosji w pierwszym ćwierćwieczu XVII wieku i reforma Piotra Wielkiego”, 1892), *Главные течения русской исторической мысли* („Głów-

¹³ М. Раев, *op. cit.* s. 201.

¹⁴ А. Флоровский, *Русская историческая наука в эмиграции (1920-1930)*, [online:] http://www.ras.ru/avflorovsky/1_actview.aspx?id=38, 16 XII 2013.

ne nurty rosyjskiej myśli historycznej”, 1896), *Очерки по истории русской культуры* („Zarys historii kultury rosyjskiej”, 1896-1903), *История второй русской революции* („Historia drugiej rewolucji rosyjskiej”, 1919), a w okresie emigracyjnym dwa dzieła: *Россия на переломе* („Rosja na przełomie”, 1927) oraz *Воспоминания* („Wspomnienia”, 1955). Po objęciu kierownictwa nad partią konstytucyjnych demokratów Milukow na wiele lat zajął się jedynie polityką¹⁵. Dopiero na emigracji ponownie poświęcił się badaniom historii rosyjskiej. Na jego poglądy, także jako badacza, wpłynął szereg czynników. Przede wszystkim czas (przełom XIX i XX w.), w jakim kształcił się Milukow, nazwany przez Nikołaja Bierdiajewa renesansem kulturowym, a przez Wasilija Zienkowskiego okresem systemów¹⁶, kiedy to próbowano dokonać syntezy wszystkich dotychczasowych koncepcji myśli politycznej oraz historycznej. W głównej jednak mierze na Milukowa wpływ miały takie nurty, jak neokantyzm, marksizm oraz pozytywizm. Przede wszystkim twierdził on, że państwo odgrywało główną rolę na drodze rozwoju państwowości rosyjskiej. Odrzucał tym samym wpływy duchowe i boskie rządzące historią świata, dowodząc jednocześnie, iż do rozdzwieńki pomiędzy inteligencją a ludem doszło na gruncie religii prawosławnej. Badacz podkreślał, że ów rozłam był koniecznością historyczną, związaną z sekularyzacją kultury rosyjskiej, a nie wynikiem działań pojedynczego człowieka¹⁷. Z tymi uwagami nie zgadzali się inni historycy emigracyjni. Najczęściej oskarżano Milukowa o uprawianie polityki i publicystyki. Uważano, że jego dzieła pozbawione są naukowości, a materiał jest dobierany w sposób wybiórczy i subiektywny¹⁸. W tomie poświęconym Milukowowi historyk Piotr Bicilli oskarżył go o jednostronną interpretację roli inteligencji i religii w dziejach kultury rosyjskiej. Uważał on, że charakterystyka inteligencji stworzona przez byłego dowódcę kadetów nie przystaje do rzeczywistego stanu owej grupy społecznej, a rozdzwieńki należy doszukiwać się jedynie między inteligencją i jej wodzami¹⁹.

Innymi równie znaczącymi postaciami wśród historyków byli Aleksandr Kizewetter i Jewgienij Szmurlo, przedstawiciele starszego pokolenia. Pierwszy

---

¹⁵ M. Smoleń, *Rosyjska inteligencja liberalna i radykalna w XIX i na początku XX wieku*, Kraków 2010, s. 172.

¹⁶ М. Г. Вандалковская, П. Н. Милуков, А. А. Кизеветтер. *История и политика*, Москва 1992, s. 288.

¹⁷ В. И. Цепилова, *Историографическое наследие русского зарубежья 20-30-х гг. XX в.*, [online:] <https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0C CcQFjAA&url=http%3A%2F%2Fhist.igni.urfu.ru%2Fdais%2Farticles%2F4%2FTcepilova.doc&ei=0kiwUrHcKqK24ATS-YH4BA&usg=AFQjCNEQyTTiELeAdlqXORkQY8XcyInwtA&bv m=bv.57967247,d.bGE&cad=rjt>, 17 XII 2013.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ П. Н. Бицилли, *Философия русской истории в трудах П.Н. Милукова*, [w:] П.Н. Милуков, *Сборник материалов по чествованию его семидесятилетия. 1859-1929*, ред. С. А. Смирнова [et al.], Париж 1929, s. 81-91.

swoje zainteresowania badawcze skupiał na XVIII i początkach XIX w. Na emigracji zajmował się pisaniem recenzji publikacji innych badaczy oraz opisywaniem sylwetek znaczących historyków, a także wydaniem własnych wspomnień²⁰. Można przypuszczać, że ten dość skromny emigracyjny dorobek badawczy wynikał z faktu, iż Kizewetter został w 1922 r. wysłany na słynnym już statku filozofów do Niemiec, pozostawiając w ojczyźnie wszystkie swoje archiwa²¹.

W nieco innej sytuacji znajdował się Szmurlo, który, współpracując z rzymską Akademią Nauk, zajmował się zbieraniem i publikacją materiałów archiwalnych związanych z historią Rosji. Pracował m.in. w Watykanie, Rzymie, Neapolu, Florencji, Mediolanie, Wenecji, Paryżu czy na Malcie²². Jego wielką zasługą, zwłaszcza dla historiografii emigracyjnej, było otwarcie włoskich archiwów dla badań historii rosyjskiej i zebranie ogromnej ilości materiałów źródłowych mogących posłużyć innym badaczom w dalszej pracy naukowej. Szmurlo sprawował ponadto funkcję dyrektora Rosyjskiego Towarzystwa Historycznego.

Innym wartym uwagi badaczem był, zapomniany dziś przez wielu, Antoni Florowski, historyk, profesor Uniwersytetu Noworosyjskiego w Odessie, Uniwersytetu Karola w Pradze oraz wspomnianego Uniwersytetu Rosyjskiego utworzonego w czeskiej stolicy (1923-1944). Na tym ostatnim wykładał na historyczno-filologicznym fakultecie, którego dyrektorem był Kizewetter. Florowski był także ekspertem w komisji oceniającej wartość materiałów źródłowych przyjmowanych do Rosyjskiego Zagraniczno-Historycznego Archiwum (Русский Заграничный Исторический Архив). Składało się ono w głównej mierze z dokumentów ofiarowanych przez emigrantów²³. Florowski wspierał również bibliotekę rosyjską w Pradze (działającą od 1924 r.), dla której stworzył pełen katalog jej zbiorów²⁴.

W swojej pracy naukowej na emigracji Florowski poświęcił się głównie badaniu państwowości rosyjskiej w XVIII w. (zwłaszcza w pracy *Академия науки и Законодательная комиссия 1767 г* – „Akademia nauki i komisja prawodawstwa 1767 roku”). W późniejszym okresie zasłynął dzięki publikacjom poświęconym

²⁰ М. Г. Вандалковская, *op. cit.*, s. 123.

²¹ W 1922 r. każdy z wydalonych przymusowo z kraju przedstawicieli inteligencji mógł zabrać ze sobą letni i zimowy płaszcz, jeden garnitur, dwie sztuki bielizny osobistej, dwie koszule dzienne, dwie koszule nocne, dwie pary kałesonów, dwie pary skarpet oraz 20 dolarów. Był zmuszony do pozostawienia swego dobytku w kraju ze świadomością, że powrót jest karany śmiercią. Por. T. Nasierowski, *op. cit.*, s. 35.

²² В. И. Цепилова, *op. cit.*

²³ В. Галяс, *Русский историк-славист А.В. Флоровский*, [online:] http://odessitclub.org/publications/almanac/alm_15/alm_15_9-24.pdf, 17 XII 2013.

²⁴ W 1931 r. powstał również w Pradze Instytut im. N. P. Kondakowa, którego ostatnim dyrektorem był A. Florowski.

stosunkom czesko-rosyjskim²⁵ i rządowi Piotra I oraz badaniu historiografii rosyjskiej na emigracji²⁶, o której na III Zjeździe Uczonych Rosyjskich w Pradze powiedział:

Пребывание многих десятков русских ученых за границей в различных центрах научной работы в вынужденной для них м(ожет) б(ыть)... научной командировке должно быть залогом возможно более быстрого восстановления нормальной жизни и деятельности в России (когда она освободится от советской власти и вновь оживет)²⁷.

Podobnie jak wielu innych uczonych na emigracji, Florowski nawoływał do wzmożonej pracy, której spuścizna w późniejszym czasie miałyby być inspiracją dla nauki rosyjskiej, zwłaszcza po upadku ZSRR.

Nieco odmienny horyzont zainteresowań prezentowali Giorgij Florowski i Giorgij Fiedotow. Pierwszy swoje życie na emigracji poświęcił na budowę i rozwój Prawosławnego Instytutu Teologicznego św. Sergiusza w Paryżu; później (po wyjeździe do Stanów Zjednoczonych w 1974 r.) zajmował katedrę w Instytucie Teologicznym św. Włodzimierza w Nowym Jorku. W swoim dziele *Пути русского богословия* („Drogi teologii rosyjskiej”) Florowski przedstawił zarys historii kultury rosyjskiej w perspektywie religijnej²⁸. Postawił w owym dziele wiele pytań o przyczyny kryzysów w historii kultury i Cerkwi, podejmując jednocześnie próbę odpowiedzi z perspektywy eschatologicznej²⁹.

Fiedotow, rosyjski historyk, filozof i myśliciel religijny, wykładał w Instytucie św. Sergiusza w Paryżu. Jego liczne publikacje i wypowiedzi były przez wielu krytykowane ze względu na socjalistyczne poglądy autora oraz jego aprobeujące podejście do ekumenizmu³⁰. Niemniej jednak spod pióra pisarza wyszły takie dzieła (o charakterze religijno-historycznym), jak *Русское религиозное сознание* („Rosyjska świadomość religijna”) oraz *Святые древней Руси* („Święci dawnej Rusi”). Dzięki swoim pracom Fiedotow został przez badaczy określony jako pionier w badaniu antropologii religii w kontekście historycznym³¹.

---

²⁵ Opublikował m.in. prace *Legenda o Czechu, Lechu i Rusie w historii badań sławistycznych* (*Легенда о Чехе, Лехе и Русе в истории славянских изучений*, 1929) oraz *Czechy i Słowianie wschodni. Zarys historii czesko-rosyjskich stosunków X-XVIII w.* (*Чехия и восточные славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений X-XVIII вв.*, 1935).

²⁶ В. Галяс, *op. cit.*

²⁷ „Przebywanie wielu dziesiątków uczonych rosyjskich za granicą w różnych centrach naukowych, w przymusowej dla nich, prawdopodobnie... delegacji naukowej, winno być rękojmią możliwie jak najszybszego powrotu do normalnego życia i działalności w Rosji (kiedy wyzwoli się ona od władzy radzieckiej i ponownie się odrodzi)”, *ibidem*.

²⁸ М. Łосски, *История филозофии росыјской*, tłum. Н. Папроцки, Кęты 2000, s. 441, *Daimonion*.

²⁹ Пор. Г. Флоровский, *Пути русского богословия*, Париж 1981.

³⁰ М. Раев, *op. cit.*, s. 228.

³¹ *Ibidem*.

Historiografia i historycy wśród emigracji rosyjskiej pierwszej fali, zwłaszcza w Pradze, Belgradzie i Paryżu, często używali historii jako instrumentu dla wyjaśnienia kryzysów w kulturze rosyjskiej i państwowości. Traktowali ją jako możliwość powrotu do czasów sprzed rewolucji, które kojarzone były z dobrobytem i szczęśliwością (zwracano na to uwagę zwłaszcza w memuarach i dziennikach). W obliczu przewrotu październikowego inteligencja wykorzystywała historię do krytyki carskiego systemu autorytarnego (Milukow) oraz udowadniania odrębności narodu i kultury rosyjskiej od Zachodu (Euroazjaci)³². Historycy emigracyjni nie pozostawili po sobie wielu obszernych publikacji, ale wnieśli ogromny wkład w badanie archiwów zagranicznych oraz wydawanie publikacji bibliograficznych i recenzji prasowych, występowali także na licznych kongresach poświęconych rosyjskiej nauce i wydawali jubileuszowe monografie. Ponadto pisali o tych aspektach historii, których w ZSRR nie można było badać. Choć do II wojny światowej nie byli zauważani na Zachodzie, to już w latach 40. i 50. stali się częścią kadry naukowej środowiska akademickiego w Stanach Zjednoczonych.

Summary

The historiography of the first wave of Russian emigration

By 1921, as a result of the Bolshevik revolution and the civil war, about two million citizens of the former Russian Empire had found themselves abroad, one million in Europe alone. The Russian emigration community was particularly represented by intelligentsia, including reputable scholars of history.

This article presents an outline of the history studies due Russian emigration of the first wave. There were also described the preponderant profiles of historians, who have made a contribution to the development of Russian historiography. It was relevant because the historical memory allows to embalm national and cultural identity.

---

³² Euroazjaci, na czele z Georgijem Wernadskim, głosili, że Rosja oraz narody z nią sąsiadujące ze względu na położenie geograficzne i uwarunkowania klimatyczne przynależą do cywilizacji euroazjatyckiej, która w sposób wyraźny kulturowo odróżnia się od cywilizacji zachodniej.